

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-29-35>

ORCID ID 0009-0002-3243-7007

**Зайцев Олександр Миколайович,**

*ст. викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін  
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»,  
Черкаси, Україна*

ORCID ID 0009-0007-4783-8897

**Польова Анастасія Василівна,**

*ст. викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін  
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»,  
Черкаси, Україна*

ORCID ID 0009-0007-7352-4242

**Демідова Аліна Олександрівна,**

*ст. викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін  
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»,  
Черкаси, Україна*

## ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА»

**Анотація.** У статті розглянуто поняття «правомірна поведінка» у сучасній правовій доктрині. Узагальнено поняття «правомірність». Розкрито зміст поняття та визначено його роль у правовій системі. Окреслено загальні критерії правової оцінки поведінки людини. Підкреслено необхідність не лише формальних засобів контролю та правових норм, але й формування внутрішніх ціннісних орієнтацій у суспільстві. Встановлено, що поняття «правомірність» не обмежується жорстко визначеною константою або тлумаченням, а включає широкий спектр аспектів, пов'язаних з дотриманням діючого законодавства та регулюванням суспільних відносин.

**Ключові слова:** правомірна поведінка, правова система, правомірність, законодавство, критерії правової оцінки.

**Annotation.** The concept of «lawfulness» is one of the main terms of modern legal doctrine, and its meaning is not limited by a rigidly defined constant or interpretation. In the everyday or general sense, this concept means something that is of significant importance from the point of view of compliance with existing legislation in society. This is expressed in the implementation of norms and rules established in legislation to regulate social relations.

Since law is a specific normative-regulatory system, the purpose of which is to regulate existing social relations through the unilateral establishment or sanctioning by the state authorities of relevant rules of conduct, actually regulating the rights and obligations of all subjects of social relations, its content, including norms determining legality certain actions, must correspond to the entire set of desirable and permissible relationships in a given society

However, the introduction of meaningful criteria for determining the legality of people's behavior significantly affects the theoretical and practical aspects of identifying and stimulating

*legality in mass social activity. Formal criteria have the advantage of ease and clarity of their application. They are convenient and versatile for legal practice and theory. However, it is important to realize that meaningful analysis is absolutely necessary for understanding the essence of lawful behavior and defining it in the context of specific social conditions and values.*

*Such an analysis involves taking into account a wide range of factors, such as human rights, moral values, ethical norms, social norms and other subjective factors. Taking into account these criteria, it is possible to get a deeper understanding and evaluation of the lawful behavior of a person from the point of view of its benefit to society and its relationship with general goals and values.*

**Key words:** *lawful behavior, legal system, legality, legislation, legal assessment criteria.*

**П**остановка проблеми. В нашому суспільстві існує потреба в чіткому визначенні поняття «правомірна поведінка». Правомірна поведінка є основною складовою правової системи та впливає на визначення юридичної відповідальності. Проте, існують різні підходи та інтерпретації щодо цього поняття, що призводить до правової неоднозначності та нестабільності.

Тому, основна проблема, котра досліджується, полягає у визначенні основних критеріїв, що дозволяють однозначно визначити, випадки в яких поведінка певної особи може вважатися правомірною, що суттєво сприятиме зміцненню правової системи, забезпеченню захисту прав та інтересів громадян, а також покращенню ефективності правового регулювання в цілому.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням дефініції правомірної поведінки займалися такі науковці, як С. Бацук, визначивши місце правомірної поведінки в структурі соціальної поведінки, Ю. Георгієвський, С. Головатий, В. Голубовський, акцентувавши увагу на теоретико-методологічному аспекті дослідження проблеми, Д. Івановський, детально розглянувши сутність правового впливу на свідомість як чинника формування правомірної поведінки. М. Недюха, І. Переш, виділивши основні теоретичні характеристики правомірної поведінки, А. Шульга, визначивши загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи та інш.

**Мета** статті полягає в дослідженні та аналізі загальноприйнятих критеріїв для однозначного визначення поняття «правомірна поведінка» з точки зору законодавства.

**Виклад основного матеріалу.** Поняття «правомірність» є одним з основних термінів модерної правової доктрини, та його зміст ніяк не обмежується жорстко визначеною константою або тлумаченням. У повсякденному або загальному розумінні, це поняття означає щось, що має суттєве значення з точки зору дотримання діючого законодавства в суспільстві. Це виражається у виконанні норм і правил, які встановлені у законодавстві для регулювання суспільних відносин.

Крім цього, можна стверджувати, що поняття «правомірність» також відображає позитивні аспекти, які визначають певний соціально-державний лад, систему взаємозв'язків у ньому, усталені традиції та звичаї і т.д. Оскільки право є специфічною нормативно-регулятивною системою, метою якої є упорядкування існуючих суспільних відносин шляхом одноосібного встановлення або санкціонування державною владою відповідних правил поведінки, фактично регулюючи права й обов'язки всіх суб'єктів суспільних відносин, її зміст, включаючи норми, що визначають **правомірність** певних дій, повинен бути відповідним всьому комплексу бажаних та допустимих у окремо взятому суспільстві відносин [4].

Безумовно, право об'єктивно не може регулювати всі суспільні відносини, оскільки їх також регулюють інші соціальні механізми. Проте, його зміст повинен чітко закріплювати все

важливе з точки зору права як цінності і бажаного елементу суспільства, та підлягати правовій охороні і захисту. Роль права в організації та регулюванні суспільних відносин є надзвичайно важливою, оскільки воно спрямовує суспільство на правомірну та соціально корисну діяльність. Це механізм, що допомагає запобігати неправомірним проявам людської волі та свідомості, таким як антисоціальна поведінка чи неприпустимі діяння [6].

Правомірність або неправомірність можуть стосуватися різних аспектів, включаючи відносини, конкретні дії, вимоги, санкції та інші аспекти, які підпадають під правове регулювання. Соціальна діяльність полягає в тому, що людина вступає в різноманітні суспільні відносини, і саме у цьому соціальному житті з його широким спектром проявів можна знайти корені понять правомірності та неправомірності.

Оцінка правомірності поведінки людини залежить від відповідності її дій нормам та принципам, встановленим в суспільстві. Правові норми визначають стандарти, які регулюють взаємодію між людьми, їх права та обов'язки. Однак, право не може вичерпати всі можливі ситуації та контексти, які виникають у суспільстві. Тому правомірність та неправомірність поведінки не обмежуються лише формальними нормами, а мають ширший контекстуальний підхід [10].

Отже, оцінка правомірності або неправомірності поведінки вимагає аналізу соціального життя з усією його різноманітністю. Вона враховує взаємовідношення між нормативними вимогами та контекстом, у якому діє людина, а також залежить від моральних, етичних та соціальних аспектів.

При вирішенні різноманітних наукових проблем, що пов'язані з сутністю і фактичною природою правомірної поведінки, надважливо розглянути питання про співвідношення між правомірною і неправомірною поведінкою. Проте варто зробити важливе методологічне застереження, що тлумачення поняття «неправомірна поведінка» шляхом формального заперечення ознак, які притаманні поняттю «**правомірна поведінка**», є обмеженим і неправомірним у сучасному контексті. Якщо **правомірна поведінка** відповідає загальноприйнятим вимогам правових норм, то чи можна вважати неправомірними будь-які дії, що не відповідають цим вимогам? Якщо дати однозначну відповідь на це питання, то межа між тотожністю та розрізненням цих понять буде абсолютною, не допускаючи жодних проміжних станів або умовностей, які існують у реальному житті через свободу людини та її здатність самостійно обирати свою поведінку, включаючи сферу права. З цього випливає, що поведінку або дії, які формально не відповідають правовим нормам, неможливо однозначно визначити як неправомірні [1].

Справді, при оцінці поведінки людини загальноправовість не може бути визначена шляхом простого порівняння дій з чинними правовими нормами. Якщо ми розглядаємо поведінку людини з точки зору системи відповідних дій у існуючому соціальному середовищі, розмивається різниця між дією і поведінкою, а також розрізнення у забезпеченні їх правомірного характеру. Однак, якщо ми розглядаємо поведінку людини з урахуванням внутрішніх факторів, таких як мотивація, інтереси і т. д., які визначають її індивідуальну якість або самостійність, дія і поведінка будуть відрізнятися одне від одного.

Конкретна дія завжди буде відповідати певній правовій нормі або групі норм, всередині яких оцінюється її правова значущість. З іншого боку, поведінка людини може бути відповідною нормативності права в цілому, тобто сукупності правових норм, що належать до тієї чи іншої сфери або галузі суспільної діяльності. У випадку поведінки правова оцінка вже

не може бути однозначною і включає елемент ставлення або відношення суспільства до цілей, потреб, інтересів та прагнень людини [2].

В науковій літературі слушно зазначається, що на основі поведінки людини, а не окремої дії, завжди лежать внутрішні мотивуючі фактори, оскільки сама поведінка є складним образом взаємодії людини з оточуючим світом, що залежить від цілого ряду психофізіологічних, біологічних та соціокультурних умов, включаючи правові. Це означає, що проблема правомірності поведінки не може бути вирішена шляхом простого порівняння дій з чинними правовими нормами.

Так, коли розмова йде про правомірну поведінку, потрібно звертатись до більш широкого розуміння особистісного в праві, що виходить за межі простого нормативізму. Проблематика правомірної поведінки також вимагає пошуку засобів забезпечення і захисту соціально корисної поведінки, в якій виражається ставлення тієї чи іншої людини до найважливіших соціальних цінностей, включаючи право. Це означає, що визначення (і визнання) правомірності поведінки повинно бути доповнене конкретним ціннісним контекстом, а сама поведінка повинна мати характер соціально відповідальної діяльності.

Визначення єдиного чіткого, прийняттого та зрозумілого критерію для правової оцінки людської поведінки дійсно є надзвичайно складним завданням. Оскільки реальне соціальне життя має багато різноманітних аспектів, однозначний критерій зазвичай має абстрактний характер і не може повністю охопити всю суспільну реальність. Тому важливо пошукати систему взаємозалежних та взаємозв'язаних критеріїв, які відповідають правомірності поведінки [5].

Формальні або зовнішні критерії визначення правомірності поведінки зазвичай базуються на порівнянні конкретних дій або поведінки з чинними правовими нормами. Вони відображають нормативне розуміння права як соціального явища. За формальними критеріями, правомірна поведінка розглядається як збіг між діями та нормами, які передбачені в правових актах. Такий підхід відображає законність і правопорядок. Однак, формальні критерії не завжди враховують контекстуальні та етичні аспекти ситуації, що можуть мати вплив на оцінку правомірності [1].

Тому, для кращого розуміння правомірності поведінки, часто потрібно враховувати інші критерії, які враховують соціальний контекст, наслідки, справедливість та етичність. Це може включати економічні, моральні, соціальні та інші фактори, що впливають на оцінку правомірності поведінки.

Отже, пошук системи відповідних критеріїв для оцінки правомірності поведінки вимагає збалансованого підходу, який поєднує як формальні, так і контекстуальні, етичні та інші аспекти, щоб врахувати різноманітність суспільного життя.

Однак, окрім формальних критеріїв, також можуть використовуватися змістовні або внутрішні критерії правомірності поведінки. Змістовні критерії базуються на конкретних цінностях, принципах та метах, які лежать в основі правової системи. Вони враховують не лише факт відповідності дій нормі, але й їх соціальну корисність, відповідність суспільним цінностям та інтересам суспільства [3].

Таким чином, обидва типи критеріїв - формальні та змістовні - можуть бути використані для визначення правомірності поведінки. Формальні критерії засновані на порівнянні з нормативами, а змістовні критерії враховують цінності та соціальну корисність дій. Обидва підходи можуть доповнювати один одного для більш повного розуміння правомірної поведінки.

Дійсно, критерії правомірності можуть враховувати оцінки, які виражені у соціальних ідеалах та цінностях, а також пов'язані з користю або шкодою для суспільства. У такому випадку, формальні критерії, які спираються на звичайне порівняння з правовими нормами, можуть поєднуватися з аксіологічними критеріями, що враховують цінності та соціальну корисність дій.

Ці критерії можна застосовувати до суб'єкта поведінки і самої поведінки. Значення правомірності може відрізнятися в залежності від конкретних дій та обставин, які впливають на мотивацію поведінки. Наприклад, можна визнати правомірною поведінку, яка формально відповідає закону, але при цьому не відповідає вищим цінностям суспільства. З іншого боку, може існувати поведінка, яка є правомірною внаслідок внутрішнього переконання особи в необхідності здійснення саме таких дій, які приведуть до найбажанішого та найефективнішого результату з усіх можливих у конкретному випадку [7].

У такому контексті, другий варіант правомірної поведінки, що базується на внутрішньому переконанні та вищих ідеалах, вважається більш важливим і доцільним для забезпечення законності і правопорядку в суспільстві, оскільки внутрішнє усвідомлення людиною об'єктивної необхідності діяти правомірно на основі вищих ідеалів, таких як моральні цінності, сприяє більшій суспільній значущості соціальної активності особи. У такому випадку правомірна поведінка не обмежується лише формальними або змінюваними емпіричними обставинами, а враховує глибше розуміння і мотивацію особи.

Таким чином, сполучення формальних і аксіологічних критеріїв дозволяє більш повно розуміти і визначати правомірність поведінки, враховуючи як відповідність нормативам, так і внутрішнє усвідомлення вищих цінностей та соціальну корисність.

Так, правомірна поведінка людини визначається не тільки зовнішніми обставинами соціального життя, але й внутрішніми суб'єктивними чинниками, такими як цінності, переконання та мотивація. Розвиток соціально корисної і, головне, правомірної поведінки не може бути досягнутий виключно за допомогою формальних правових засобів, які виражають ідеали або соціальні цінності.

Сучасні складні і суперечливі умови суспільно-державного розвитку яскраво свідчать про те, що просте наявність правових норм і санкцій не завжди забезпечує поведінку, яка відповідає вищим ідеалам та соціальній корисності. Іншими словами, правові норми можуть відображати лише мінімальний стандарт поведінки, тоді як для досягнення справжнього правопорядку і законності необхідно враховувати внутрішню мотивацію та свідомість людей [8]. Розвиток соціально корисної і правомірної поведінки вимагає комплексного підходу, який включає не лише правові засоби, але й освіту, виховання, формування свідомості, моральні і етичні цінності, а також створення сприятливих умов для розвитку суспільства в цілому. Це може включати такі заходи, як формування правової культури, підтримка громадського діалогу, забезпечення доступу до освіти та інформації, підтримка розвитку громадських організацій та інших механізмів громадської участі.

Такий комплексний підхід допомагає створити умови, у яких люди з внутрішньою свідомістю та відповідальністю самостійно обирають правомірну поведінку, орієнтуючись на вищі цінності та соціальну корисність.

Так, додаткові змістовні або внутрішні критерії правомірності поведінки дійсно враховують суб'єктивні чинники особистості та її внутрішній духовний стан. Вони надають телеологічне обґрунтування правомірній поведінці, яке передує самій діяльності. Серед таких

внутрішніх або змістовних критеріїв можна відзначити права людини, свідомість та переконання у відповідних цінностях.

Це означає, що правомірність поведінки не обмежується лише узгодженістю з правовими нормами або формальними емпіричними обставинами. Вона прямо пов'язана з внутрішнім станом конкретного суб'єкта і відображає його віру в певні цінності та переконання [11].

Ці внутрішні критерії правомірності можна розглядати як важливий аспект загального розвитку правової культури та формування свідомої громадянської позиції. Вони дозволяють людям самостійно і відповідально обирати правомірну поведінку на основі їх внутрішньої моральності та переконань.

Цей підхід сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та зміцненню правової культури в суспільстві. При цьому важливо створювати умови для формування таких внутрішніх критеріїв, як освіта, сприяння розвитку моральних цінностей та розбудова правової свідомості усередині громадян.

Правомірна поведінка, на відміну від неправомірної, враховує не лише зовнішні параметри соціального життя, але й суб'єктивні ціннісні орієнтації людини. Неправомірні дії часто не обумовлені формальним незрозумінням неправомірності, а скоріше виникають через певні внутрішні негативні стереотипи та нездатність особистості подолати їх і утриматися від дій, які суперечать закону.

Також варто зазначити, що деякі ознаки поведінки, такі як масовість, добровільність та переконаність, можуть бути притаманними як правомірній, так і неправомірній поведінці. Проте їх конкретний зміст та смисловий аспект будуть різними. Наприклад, масова неправомірна поведінка може спостерігатися в ситуаціях, коли суспільство перебуває у стані анархії, беззаконня або хаосу.

Це підкреслює необхідність не лише формальних засобів контролю та правових норм, але й формування внутрішніх ціннісних орієнтацій у суспільстві. Розвиток правової культури, освіти та свідомості громадян відіграє надважливу роль у забезпеченні правомірної поведінки та підтриманні правопорядку.

Справді, суспільно корисний характер правомірної поведінки і суспільно шкідливий або небезпечний характер неправомірної поведінки є основною формальною ознакою, яка дозволяє відрізнити їх одне від одного. Це підтверджує взаємозалежність між правомірною та неправомірною поведінкою [9].

Однак, введення змістовних критеріїв визначення правомірності поведінки людей значно впливає на теоретичні та практичні аспекти виявлення та стимулювання правомірності у масовій соціальній діяльності. Формальні критерії мають перевагу у легкості та однозначності їх застосування. Вони є зручними та універсальними для юридичної практики та теорії. Проте важливо усвідомлювати, що змістовний аналіз є абсолютно необхідним для розуміння сутності правомірної поведінки та визначення її в контексті конкретних суспільних умов і цінностей [12].

Такий аналіз передбачає врахування широкого спектру факторів, таких як права людини, моральні цінності, етичні норми, соціальні норми та інші суб'єктивні чинники. Враховуючи ці критерії, можна отримати глибше розуміння та оцінку правомірної поведінки людини з точки зору її користі для суспільства та співвідношення з загальними цілями і цінностями.

**У підсумку**, можна зазначити, що визначення правомірності поведінки не має обмежуватися виключно формальними засобами. Воно завжди пов'язане з урахуванням різноманітних чинників, які у кожному окремому випадку мають різний вплив на якість відповідних дій.

#### **Література:**

1. Бащук С. Г. Правомірна поведінка в структурі соціальної поведінки Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 2. С. 12–16
2. Георгієвський Ю. В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування / Київ : Логос, 2015. 345 с.
3. Головатий С. Верховенство права : [у 3 кн.] / Сергій Головатий. Київ: Фенікс, 2006–2006. – Кн. 1: Верховенство права: від ідеї до доктрини. 2006. 624 с
4. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 68–72.
5. Івановський Д.В. Правовий вплив на свідомість як чинник формування правомірної поведінки. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 608–625
6. Загальна теорія права / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право. 2020. 568 с.
7. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства : монографія / Київ : «МП Леся», 2012. – 400 с.
8. Олейников С. Юридично значуща поведінка. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Том 3. Загальна теорія права /редкол.: Петришин О.В. та ін. Харків: Право. 2017. С. 936-940.
9. Переш І.Є., Бариська Я.О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 59. Том 1. 2019. С.66-69
10. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. А. Романова Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 91–95.
11. Цюра В. Межі презумпції правомірності правочину та її поширення на нікчемні правочини. ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2023 № 1 (125). С 96-99
12. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи : монографія . Харків: Майдан, 2013.